

BOSNIA AND HERZEGOVINA AND CROATIA: SAŽETAK

Istodobno s invazijom Ukrajine u punom opsegu, **Rusija je pojačala svoje operacije hibridnog utjecaja** s ciljem potkopavanja jedinstva i odlučnosti članica NATO-a i EU-a, kao i drugih strateški važnih država. Jugoistočna Europa (JIE) posebno je jedna od najosjetljivijih regija na strani zloćudni utjecaj; povijesno, to je **polje geopolitičkih i propagandnih borbi za utjecaj** regionalnih i globalnih (vele)sila, a trajne posljedice te borbe osjećaju se i danas. Uzmicanje od demokracije, deficiti upravljanja, erozija građanskih sloboda i zastoj u integraciji u euroatlantske institucije doveli su regiju u stanje **političke neizvjesnosti i strateške dvosmislenosti** koje se pojačalo od 2014. U isto vrijeme, autoritarne države poput Rusije i Kine su dosljedno provodile taktike meke i tvrde moći diljem JIE kako bi potkopale povjerenje u liberalnu demokraciju i promovale autoritarizam kao učinkovitiji sustav vlasti.

Unatoč širokoj osudi međunarodne zajednice, ruska invazija na Ukrajinu također je poslužila konsolidaciji, jačanju i ubrzanju njenih **aktivnih napora** da utječe na donošenje nacionalnih odluka u zemljama JIE. U godinama prije invazije, Kremlj je već iskoristio nedovoljno strogu regulatornu okolinu u Jugoistočnoj Europi da se uključi u **zarobljavanje države kroz netransparentne lokalne mreže pokroviteljstva i utjecaja**. Te mreže, koje se sastoje od poslovnih tajkuna, političara i drugih utjecajnih ljudi povezanih s Kremljem, nastavljaju aktivno olakšavati Rusiji korištenje energije, financija i medija kao oružja za promicanje svojih interesa. Ovaj primjer je slijedila Kina, koja je privukla i financirala istu infrastrukturu i mreže kako bi ostvarila vlastiti utjecaj u regiji i ojačala lokalnu autoritarnu dinamiku.

Zarobljavanje medija i korištenje ciljanih nezakonitih financijskih tokova (NFT) dva su najvažnija alata koje strane autoritarne sile koriste za zarobljavanje država u regiji. NFP i zarobljavanje medija neraskidivo su povezani jedno s drugim i s rastućom mrežom zloćudnih interesa. Moskva i Peking predstavljaju jednu komponentu te mreže, a lokalni **oligarsi** drugu, pri čemu potonji imaju značajan politički utjecaj u još nekonsolidiranim balkanskim demokracijama. Ovo izvješće predstavlja detaljnu procjenu **metoda, opsega i ciljeva taktika zarobljavanja medija i nezakonitih financijskih operacija** u osam balkanskih zemalja: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Hrvatskoj, Kosovu, Crnoj Gori, Sjevernoj

Makedoniji i Srbiji. Također otkriva u kojoj mjeri ova mreža medijskog uplitanja i prljavog novca potkopava demokraciju i euroatlantske integracije utječući na domaće političke ishode i vanjskopolitičke odluke zemalja Jugoistočne Europe.

Rusija i Kina već dugo koriste **prikrivene korporativne vlasničke strukture** i NFP-ove kako bi osigurale sve od novih tehnologija i tehničke stručnosti do gospodarskog i političkog utjecaja u zemljama koje ih zanimaju. Konkretno, Kremlj je u više navrata iskoristio svoju integraciju u zapadni financijski sustav kako bi iskoristio praznine u sustavima upravljanja kroz korozivne učinke korupcije i nezakonitog financiranja te u skladu s tim podržao svoje zloćudne interese u zemlji i inozemstvu. Brutalna invazija na Ukrajinu bacila je odavno potrebno svjetlo na **opasnosti koje predstavlja kleptokracija** i rizike kojima Europa izlaže sebe – i svijet – svojim opuštenim pristupom prljavom novcu.

Globalno, obujam nezakonitih financijskih tokova procjenjuje se na 1-1,5 trilijuna američkih dolara godišnje, što predstavlja otprilike 3-5% globalnog BDP-a. Usporedbe radi, na Balkanu oni iznose oko 6% BDP-a regije. Zemlje u regiji i dalje su vrlo ranjive na NFP, trend koji je pogoršan institucionalnom slabošću i zarobljavanjem države. **Nezakoniti financijski tokovi** potiču profiterstvo i kriminalno ponašanje, smanjuju sposobnost vlada da podrže razvoj i uključivi rast, potkopavaju vladavinu prava, potkopavaju funkcioniranje kaznenopravnih sustava i ugrožavaju poslovno okruženje. Osim toga, NFP crpe javne resurse, smanjuju opseg i kvalitetu javnih usluga i time potkopavaju integritet državnih institucija, čime se narušava povjerenje javnosti u vladu. Oni također pomažu u stvaranju i održavanju moćnih mreža utjecaja koje mogu poslužiti i unutarnjim i vanjskim zlonamjernim interesima.

Nezakonite financijske tokove u Jugoistočnoj Europi omogućuje ekosustav endemske korupcije, organiziranog kriminala i zaobilaženja pravila od strane poduzeća. Djelomično kao rezultat masovnog prodora NFP-ova, gospodarstva u regiji manje su konkurentna od onih u EU-u, pate od obilja nepotrebnog političkog uplitanja i državnog vlasništva, nerazvijenog privatnog sektora te česte i prikrivene prisutnosti međuvladinih sporazuma s autoritarnim državama. Nezakonite financijske toko-

ve također omogućuju porozne državne granice u regiji, međuovisna priroda njezinih gospodarstava i **veliki neformalni sektor**. Kao most između Azije i Zapadne Europe, Jugoistočna Europa tradicionalno je služila kao prolaz za **narkotike i migrante**, kao i širok raspon **robe dvojne namjene i akcizne robe**. Značajna povećanja ulaganja u infrastrukturu posljednjih godina – posebice ona potaknuta kineskom inicijativom “Pojas i put” i drugim shemama koje vodi država – dolila su ulje na vatru, potičući postojeće tokove nezakonite trgovine.

Međutim, Kina nije sama u svom pristupu preplavlivanju kontinenta državnim novcem; otprilike 1 bilijun američkih dolara ruskog kapitala uloženo je diljem Europe od raspada Sovjetskog Saveza, a značajan dio tih sredstava korišten je za stjecanje imovine u strateškim gospodarskim sektorima kao što su energija, telekomunikacije, bankarstvo, građevinarstvo i logistika. Kako Kremlj sve više uspijeva dominirati lokalnim oligarhijskim mrežama, **on je u stanju te naizgled oportunističke mreže po želji koristiti kao oružje**. Uoči invazije na Ukrajinu, ruske su se tvrtke čvrsto ukorijenile u europskom gospodarstvu: u siječnju 2022. Rusija je kontrolirala 277 milijardi eura dostupnih izravnih stranih ulaganja (ISU) u 27 država članica EU-a, što je trećina više nego na početku vala besplodnih sankcija diljem EU-a nametnutih Rusiji kao odgovor na njezinu aneksiju Krima 2014. Pravi opseg ruskih ulaganja vjerojatno će biti mnogo veći nego što pokazuju službene brojke središnje banke, jer najmanje **50 % svih ruskih financijskih tokova u Europu prolazi kroz offshore odredišta** kao što su Cipar, Britanski Djevičanski Otoci, Irska, Luksemburg i Nizozemska, gdje su ruska sredstva skrivena iza subjekata s nominalnim vlasnicima, trustovima i portfeljnim ulaganjima kroz investicijske fondove trećih strana. Krajem 2021. ruska korporativna imovina u Europi iznosila je gotovo 600 milijardi eura, a europske banke još uvijek drže 83 milijarde eura obveza prema ruskim tvrtkama i pojedincima, gdje su zemlje poput Austrije, Nizozemske, Italije i Francuske najviše izložene ruskom tržištu. Mnoge transakcije koje omogućuju stjecanje strateške imovine u jugoistočnoj Europi prolaze kroz ta europska financijska središta. Otkako je EU počela uvoditi sve strože sankcije Rusiji nakon početka sveobuhvatne invazije na Ukrajinu u veljači 2022., Kremlj je službeno **prekinuo pratljive veze sa svojim poslovnim ograncima**, povećavajući protok nezakonitih financija u Europi, i – posebno u JIE.

Iako je teško pratiti broj i učestalost NFT-ova u bilo kojem sektoru gospodarstva, **nezakonito financiranje u medijima i srodnim sektorima** može se otkriti iden-

tificiranjem različitih znakova koji bi mogli otkriti. Jedan od njih je **koncentracija vlasništva nad medijima** u rukama pojedinaca sa sumnjivim izvorima prihoda, često povezanih s korupcijom na visokoj razini i stranim autoritarcima. U drugim se slučajevima **uređivačka kontrola** provodi putem državnog financiranja koje osiguravaju vladajuće elite čiji su članovi opetovano bili upleteni u financijske prijevare ili korupcijske skandale. Slična dinamika postoji i kod pružatelja usluga u sektoru telekomunikacija, kao i kod izdavačke industrije i drugih ključnih sektora u Jugoistočnoj Europi koji omogućuju kontrolu nad infrastrukturom distribucije medijskih sadržaja. Zapravo, pritisak da se **zarobe mediji** može se vršiti u različitim gospodarskim sektorima pretvaranjem prihoda od oglašavanja u oružje kojim se utječe na uređivačku politiku medija. Iznenadne, kratkoročne **anomalije u sadržaju i uređivačkoj politici** utjecajnih medija, posebice u vezi s velikim infrastrukturnim projektima i političkim inicijativama predvođenim inozemstvom, također su potencijalni pokazatelj korištenja NFT-a za utjecaj na medije. Ovakve anomalije u medijskom sadržaju česte su u cijeloj regiji, a najčešće se očituju u medijima koji su u vlasništvu ili usko povezani s oligarhijskim mrežama bliskim političkim snagama. Iako te mreže često djeluju za vlastitu dobrobit i politički probitak, njihovi se interesi često preklapaju s interesima Moskve ili Pekinga, stvarajući tako **zlokobnu isprepletenost NFP-a**.

Ciljanje NFP-a na ranjive medije jedan je od primarnih alata koje strani autoritarci i njihovi lokalni kanali koriste kako bi olakšali zarobljavanje medija, što zauzvrat pretvara pogođene medije u platforme za **dezinformacije i propagandu**. Čak i u državama članicama EU-a, Bugarskoj i Hrvatskoj, nedostaju dostatna institucionalna jamstva u pogledu otkrivanja krajnjih stvarnih vlasnika i izvora financiranja, kao i odgovarajući mehanizmi za međuinstitucionalne provjere i ravnoteže kako bi se spriječila koncentracija vlasništva. Ova se dilema posljednjih godina pogoršala porastom platformi društvenih medija, koje pružaju otvoreni forum za širenje dezinformacija i propagande, dok potkopavaju bazu financiranja tradicionalnih medija.

Kontinuirani deficiti upravljanja i sustavna korupcija u jugoistočnoj Europi omogućili su Rusiji da izgradi izvanrednu prisutnost u informacijskom krajoliku jugoistočne Europe u godinama koje su prethodile invaziji na Ukrajinu 2014. i 2022. **Kognitivni utjecaj** Kremlja u regiji koncentriran je po geografskim, etnolingvističkim i vjerskim linijama i odražava trenutno stanje svoje gospodarske prisutnosti i diplomatskih odnosa sa svakom

zemljom. Podaci praćenja medija pokazuju da su **prokremaljske dezinformacije** najizraženije u zemljama s duboko ukorijenjenim kulturnim i povijesnim vezama s Rusijom – Bugarskoj, Srbiji i Crnoj Gori – kao i u srpskim enklavama u regiji, poput Republike Srpske u Bosni i Hercegovini. Utvrđeno je da mainstream digitalne vijesti u više od polovice Jugoistočne Europe (Bosna, Bugarska, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija) sadrže ponavljajuće prokremaljske dezinformacije, koje sustavno šire neke od najposjećenijih novinskih web stranica u svakoj od ovih zemalja. **Tu se najviše ističe slučaj Srbije**, gdje četiri od pet najposjećenijih novinskih stranica stalno objavljuju prokremaljske dezinformacije. Također je utvrđeno da su 2022. glavne novinske kuće u svim zemljama JIE citirale četiri ruska državna medijska izvora (TASS, RIA Novosti, RT i Sputnik) u tisućama članaka.

Ankete diljem regije zabilježile su **značajan pad javne potpore Rusiji**, što se poklopilo s početkom invazije i objavljivanjem zločina Kremļa u Ukrajini. Međutim, zlonamjerne uređivačke politike i kampanje ključnih pro-kremaljskih, a ponekad čak i mainstream medija i političkih stranaka nastavile su se unatoč ovoj promjeni u mainstream javnom mnijenju. Politički subjekti koji su simpatični Moskvi, kao što su SNS i SPS u Srbiji, Vazraždanje i BSP u Bugarskoj i SNSD u Bosni, zadržali su svoje parlamentarne pozicije i moć odlučivanja u nizu parlamentarnih izbora 2022.-2023., a neke stranke, poput stranke Vazraždanje, čak bilježe porast javne potpore tijekom tog razdoblja. U kombinaciji s pojačanom aktivnošću prokremaljskih medija pridonijeli su djelomičnom oporavku simpatija javnosti prema Rusiji nakon početnog šoka izazvanog invazijom. U Srbiji i drugim dijelovima regije gdje žive etnički Srbi, potpora Srbiji još uvijek je većinska, a posvoda u jugoistočnoj Europi je ostala veća nego u zapadnoj Europi tijekom cijelog razdoblja.

Bugarska i Srbija nastavljaju djelovati kao primarni **koordinacijski centri i lansirne rampe** za operacije utjecaja Kremļa u regiji. Bugarski političari i novinari normaliziraju prokremaljske dezinformacije u zemlji, kao i u euroatlantskom prostoru, dok Srbija pomaže u širenju kremaljskih dezinformacija diljem zapadnog Balkana putem medija na srpskom jeziku koji se nalaze u Srbiji i u srpskim enklavama poput Republike Srpska. Podaci o prometu podataka vodećih web stranica s vijestima na zapadnom Balkanu odražavaju informacijsko natjecanje za publiku koja govori srpski i hrvatski između prokremaljskih srpskih medija i relativno euroatlantski orijentiranih hrvatskih medija.

Suprotstavljanje korištenju NFT-ova i zarobljavanja medija kao sredstava stranog zloćudnog utjecaja zahtijeva integrirani, **cjelokupni društveni pristup** koji se temelji na suradnji između kreatora nacionalne politike, privatnog sektora, civilnog društva te europskih i američkih institucionalnih struktura. Ove protumjere trebale bi se temeljiti na paralelnom **uvođenju dijagnostičkih i provedbenih mehanizama usmjerenih na odvajanje europskog gospodarstva od Rusije**, kao što su:

- stvaranje mehanizama za prikupljanje dokaza, putem kojih će se moći poboljšati kvalitetu i količinu NFT podataka te identificirati državne institucije i procese donošenja odluka na koje utječe **institucionalizirana politička korupcija (zarobljavanje države)**;
- provedba usklađene transatlantske akcije protiv nezakonitog novca i nelegitimne imovine u Jugoistočnoj Europi kroz učinkovito poštivanje europskih sankcija protiv Rusije u cijeloj EU i prethodnu istragu ruskih i kineskih strateških ulaganja.
- EU i lokalne vlasti trebale bi poduzeti mjere kako bi spriječile nezakonite financijske tokove iz stranih autoritarnih jurisdikcija u Jugoistočnoj Europi podupirući provedbu mjera protiv pranja novca i dopuštajući da se pranje novca istražuje kao zasebno kazneno djelo, a ne samo predikatno.
- Rješavanje institucionalnih ranjivosti u vezi s nezakonitim financiranjem, kao što su nedostatak propisa o transparentnosti stvarnih vlasnika i pooštavanje režima dubinske analize ulaganja, trebalo bi nadopuniti strateškom investicijskom politikom EU-a i SAD-a usmjerenom na uvođenje i poticanje poštene tržišne prakse.
- Prevladavanje europske energetske i klimatske sigurnosne krize i okončanje pretjerane ovisnosti o ruskoj energiji i dalje je glavna komponenta strateškog odvajanja europskog gospodarstva od Rusije.

Suprotstavljanje zarobljavanju medija u regiji zahtijeva hitnu i koordiniranu akciju za suzbijanje vlasništva, oglašavanja, upravljanja i kognitivnih komponenti, što zahtijeva nacionalne i međunarodne napore. Provedba sljedećih mjera predstavljala bi ključne prve korake u tom smjeru:

- prevladavanje institucionalnih praznina i nedostataka u upravljanju koji snižavaju kvalitetu medij-

skog okruženja i stvaraju ključne ranjivosti podložne osvajanju. To uključuje povećanje transparentnosti vlasništva nad medijima, poslovnih struktura i izvora financiranja, kao i uvođenje ograničenja koncentracije vlasništva nad medijima.

- Stvaranje digitalne forenzičke infrastrukture potrebne za otkrivanje i istraživanje kampanja dezinformacija i njihovih aktera u gotovo stvarnom vremenu, što bi pružilo vitalnu prvu liniju obrane protiv širenja dezinformacija.
- Podaci dobiveni poboljšanom istragom i analizom tekućih kampanja dezinformiranja trebaju se ko-

ristiti za razvoj preventivnih mjera usmjerenih na ograničavanje utjecaja dezinformacija i čimbenika koji pokreću njihovu potražnju, a to su strateška komunikacija, programi obuke u području medijske i informacijske pismenosti, kampanje podizanja javne svijesti i inicijative za postavljanje standarda.

Prisutnost Kremlja na kritičnim čvorištima medijske infrastrukture u jugoistočnoj Europi može se pomaknuti samo stvaranjem ravnomjerno raspoređene mreže **javno financiranih i neovisno upravljanih medija** koji su sposobni oživjeti građansku prirodu novinarstva i širenja informacija, kao i vratiti povjerenje javnosti u medije.